
**МОНОГРАФІЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ГАЛИЧИНІ****М. С. Дупляк***Лесюк Микола. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині / М. Лесюк. – Івано-Франківськ, 2014. – 732 с.*

Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині упродовж ста років (початок ХІХ ст. – початок ХХ ст.) лягло в основу монографії Миколи Лесюка – відомого науковця, завідувача катедри слов'янських мов Прикарпатського Національного Університету ім. Василя Стефаника в Івано-Франківську. Це рідкісне в українському мовознавстві дослідження, в якому ґрунтовно висвітлено питання, пов'язані зі становленням української літературної мови в Галичині. Прочитавши книжку, читач дивується, чому вона не вийшла набагато давніше, і чому та цінна публікація вийшла таким маленьким, як на Україну, тиражем у 500 примірників... На сотні тисяч студентів України – це таки зовсім мало. Це, тим більше, що (окрім студентів) монографія розрахована на мовознавців, істориків мови, викладачів і всіх, хто цікавиться історією становлення і розвитку української мови в Галичині, а охочим допомагає зрозуміти наявний стан розвитку літературної мови в сучасній Україні.

У монографії автор аналізує перші граматичні праці галицьких авторів, простежує мовні дискусії між поборниками народної української та прихильниками (москвофілами) книжної церковнослов'янської і російської мови, змальовує т.зв. азбучну війну в Галичині, розглядає питання становлення лінгвістичної термінології та правописних норм, аналізує мову галицьких часописів, визначає роль письменників і духовенства в розвитку української літературної мови в Галичині тощо. Книжка збагачує інтелігентного читача важливим і корисним знанням з історичного минулого нашого народу та взагалі української культури.

У передмові до книжки автор підкреслює, що впродовж цілого ХІХ ст. українська мова в Галичині була немов на роздоріжжі. Її шарпали чужі сили, які хотіли її підім'яти під себе, сформувавши її на свій копил, щоб потім заявити, що це не самостійна й не самодостатня мова, а “наречіє”, відгалуження тієї чи іншої мови. Тодішні культурні діячі Галичини намагалися знайти для неї оптимальний шлях, але кожен бачив цей шлях по-своєму. На той час старослов'янська мова була мовою Церкви, мовою богослужінь, упродовж цілого тисячоліття вона вважалася священною, а порушення її канонів вважалося майже святотатством, тому чимало галицьких вчених і письменників вважало, що саме вона повинна бути мовою української літератури. На тому тлі й витворилася мішанина, що отримала назву “язичіє” та затьмарила очі багатьом ученим і письменникам, які, щоб вивільнитися від польського впливу, стали хилитися перед Росією, утворили табір москвофілів і виступали про-

ти прихильників народної української мови. Сумнозвісним батьком галицького москвофільства був, безумовно, Денис Зубрицький. Всупереч спротиву москвофілів, народна мова поступово пробивала собі шлях до літератури і вже з другої половини XIX ст. чимраз активніше входила в користування. Її підтримував могутній авторитет Івана Франка та інших письменників і вчених. Першим друкованим провісником народної мови була “Русалка Дністрова” – твір “Руської трійці” – Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Івана Вагилевича та інших авторів. Збірка вийшла 1837 року в Будапешті, але її заборонили ввозити до Галичини. Попри всі заборони, “Русалка Дністрова” все-таки стала відомою в Галичині та поза її межами. Саме тоді Маркіян Шашкевич почав виголошувати українською мовою свої публічні виступи. Його проповіді викликали шалений осуд, критику та глибоку ненависть з боку польського студентства. Микола Лесюк вказує на зусилля та заслуги всіх членів “Руської трійці”, підкреслює перехід до москвофільського табору Якова Головацького, який змінив свої погляди, зневажив народну мову і перейшов на російську.

Тому що Україна впродовж століть не мала своєї державности, вона не могла розвивати своєї національної культури та літературної мови. У 1654 р. гетьман Б. Хмельницький приєднав Центральну та Східну Україну до Росії, а Галичина від 1340 до 1772 року була під польською владою. Згодом вона перейшла під панування Австрії, але польська національна й духовна експансія в Галичині не припинялися ніколи. 1783 р. цар Йосиф II дозволив відкрити у Львові духовну семінарію з “руською” мовою навчання та університет, але викладання в ньому велось латинською і німецькою мовами. 1787 р. при Львівському Університеті був заснований т.зв. “Руський Інститут” – філософсько-богословський заклад для українців. У перших роках XIX ст. завмерла на сорок років українська мова у Львівському університеті. Від 1808 р. припинилися лекції “руською” мовою не тільки на філософському й теологічному відділах, але навіть при вивченні пасторальної теології та катехетики, які за австрійськими законами повинні були викладатися рідною мовою.

Дослідник мовознавчих проблем знайде в цій монографії аналіз основних граматичних праць, виданих у Галичині, відкриє для себе ціле поле, на якому працювали галицькі мовознавці. Між ними граматики Івана Могильницького та Михайла Лучкая, праці Якова Головацького, Михайла Осадци, Омеляна Огоновського – непримиренного противника москвофільства, Степана Смаль-Стоцького, Івана Вагилевича, Йосифа Лозинського, Василя Сімовича, мовознавчі праці Йосифа Левицького. До речі, граматика М. Лучкая була першою публікацією, що стосувалася української мови взагалі в Австрійській державі, а граматика Й. Левицького була першою мовознавчою ластівкою в Галичині, що вийшла друком 1834 р. п.н. “Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien”.

Різні були думки названих авторів про значення та напрямки розвитку української мови. Й. Лозинський обстоював думку, що мова простого українського народу повинна стати мовою літератури і науки. Завжди будуть актуальними його слова про те, що удосконалення мови людини сприяє удосконаленню її душі, а, отже, і вдосконалення мови є обов'язком кожного народу. Якщо ж народ “не буде працювати над своїм удосконаленням, над розвитком своєї мови і своєї культури, його поступ до цивілізації здійснюватиметься черепашиним кроком”.

Омелян Огоновський постійно порівнював український матеріал із російськими мовними фактами. Якщо інші автори попередніх українських граматик наслідували російських учених та їхні праці, то Огоновський у кожному випадку протиставляє українську мову російській і доводить перевагу української. Степан Смаль-Стоцький обґрунтовував оригінальність і самобутність української мови, доводив, що вона бере свій початок, як і інші слов'янські мови, безпосередньо з праслов'янської, а не з “давньоруської”.

Окреме місце автор монографії відводить мовним дискусіям на різних рівнях і форумах. Відрадно було те, що австрійський уряд ішов назустріч українцям, але адміністративні пости в державних установах займали переважно поляки, які робили все, щоб не допустити української мови до офіційного функціонування. Крім того, її роздирали внутрішні протиріччя та гарячі дискусії.

Коли почалися мовні дискусії між Галичиною і Східною Україною, остронь не залишився й Михайло Грушевський. Він закликав іти “дорогою обоїх уступок і толерантності, поблажливості для всяких відмін життя й мови, діалектологічних і культурно-історичних відмін різних частин української землі, а не кидатися, як бик на червону хустку, на кожен язикову чи правописну відміну”. До речі, на правописній конференції у Харкові в 1927 році був досягнутий консенсус між Сходом і Заходом України, але проіснував цей правопис не цілих п'ять років і був заборонений окупаційною советською владою 1933 року як націоналістичний.

Темою окремого розділу книжки є азбучні дискусії в 30-40-их роках у Галичині, але вони тривали упродовж майже цілого XIX століття. Спровокував їх Йосиф Лозинський своєю мовознавчою працею п.н. “Gramatyka języka guskiego (mało-guskiego)”. Він пропонував запровадити в українську писемність польське абеткало, мовляв, кирилиця є оджею мертвої мови, а латиниця – живих мов. Наміри змінити систему українського письма мали доброзичливу основу, але були й недоброзичливі, що мали політичне коріння. 1859 р. ініціатором зміни кириличної абетки латинською виступив уряд, який очолював губернатор Галичини поляк А. Голуховський. Як писав Іван Франко, “бюрократія хоч на позірні австрійська, чимраз виразніше починала служити польським національним інтересам”. Галичина не була байдужою до свого письменства й активно стала на захист українських писемних традицій, що видно з

тодішньої преси. Підтримували в цьому галичан і вчені та письменники з інших слов'янських країн. Спроба запровадження латинського письма стала одним із пробудників національного відродження галичан, спонукала інтелігенцію, культурні й наукові сили краю згуртуватися до відсічі польськомовній експансії.

З політичних міркувань ідею переходу України на латинську абетку пропонує тепер на Фейсбук Олександр Доній – колишній депутат Верховної Ради України. Замість промошувати вільній Україні краще майбутнє та працювати для його здійснення, він пропонує народові старе трясовиння.

В іншому розділі автор цікаво простежує становлення лінгвістичної термінології в Галичині. Відомо ж бо, що цей шлях не був простий. Майже ціле ХІХ століття відбувалася тут запекла боротьба з намаганнями москвофілів нав'язати Галичині російську мову, а разом з нею й наукову термінологію. Про боротьбу свідомих галичан із шкідливим напрямком переконливо розповідає у цій книжці прискіпливий дослідник Микола Лесюк.

Дуже цікавим для мовознавців є й розділ про становлення українських правописних норм, що хвилювало вчених на Заході і Сході України в усі часи. Ця тема й нині хвилює українців, бо й досі не завершена правописна дискусія. Слід нагадати, що першу офіційну писемну спробу подати певні правописні правила в українській мовознавчій науці зробив Лаврентій Зизаній у його “Граматиці словенській”, виданій 1596 року у Львові, а першою ластівкою, що принесла в Україну новий підхід до формування правописних норм, була граматика Олексія Павловського. В 1860 р. народовці в Галичині почали використовувати т.зв. “кулішівку” – правопис, який був запроваджений П. Кулішем у “Записках о Южной Руси” ще 1856 року. 1904 р. НТШ у Львові затвердило “Правописні правила”, якими тривалий час користувалися в Галичині. В основному це був правопис Є. Желехівського.

На Східній Україні від 1876 року діяв Емський указ і ніякі українські видання не друкувалися. Ці заборони скасовано щойно 1905 р. і тоді постала потреба впорядкувати правопис. 1933 р. окупаційна радянська влада ввела новий правопис, у якому було чимало змін, що наближали українську мову до російської, а саме: усунено м'яку вимову л' (лямпа – лампа), змінено граматичний рід окремих іменників (кляса – клас), усунено з абетки літеру г і тому подібне. Російські окупанти “удосконалювали” український правопис ще й у пізніших роках...

В умовах незалежної України цей правопис піддано ревізії, були враховані окремі вимоги української діаспори, яка дотримувалася або правопису Є. Желехівського, або правопису 1929 року та “Правописного словника” Г. Голоскевича. На ІV Конгресі українців світу (Одеса, 1999), тодішній директор Інституту Української Мови НАН України акад. Василь Німчук презентував проєкт нового правопису, в якому зроблено нові кроки до зближення із правописною практикою українсь-

кої діяспори, але його пропозиції застряли в дискусіях і, на жаль, не були прийняті. Вже найвищий час, щоб конструктивно повернутися до цих пропозицій і затвердити один правопис для всіх українців світу.

Чимало місця в монографії не без причини займає цікавий розділ про мову творів галицьких письменників і галицької преси. Окрім Івана Франка, без якого неможливо було б собі уявити становлення української літературної мови в Галичині, у монографії знаходимо аналіз мови творів Василя Стефаника, Марка Черемшини та Богдана Лепкого.

Доречним у книзі М. Лесюка є розділ про роль греко-католицького духовенства в розвитку української літературної мови в Галичині. Автор пояснює це просто: у кінці XVIII – першій половині XIX ст. єдиною освіченою верствою населення в Галичині було духовенство. У такій ситуації знаходилися українці впродовж століть польського панування і тільки з приєднанням Галичини до Австрійської імперії появились якісь можливості культурного поступу. Початки відродження в Галичині пов'язують із діяльністю крилошанина І. Могильницького, який ще 1815 р. організував у Перемишлі товариство українських священиків. Однак справжніми будителями національного самоусвідомлення галичан були молоді студенти-теологи – Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький, яких називали “Руською трійцею”. Розвиток української мови та української культури в Галичині значною мірою залежав ще й від окремих осіб, ієрархів УГКЦ, про яких цікаво розповідає М. Лесюк. Він стверджує, що в Галичині не було багато владик, які б у побуті та в офіційній сфері користувалися українською мовою. Митрополит Андрей Шептицький чи не першим поламав цю традицію і заговорив до своєї пастви її українською мовою, завдяки чому здобув велику прихильність і любов.

До речі, майже всі освічені люди в Галичині були священнослужителями, які отримували освіту, виховувалися в основному церковно-слов'янською мовою, отже, цю мову підтримувала мимоволі й Церква. Різні причини гальмували розвиток української літературної мови в Галичині на народній основі, але вона розвивалася і щораз активніше пробивала собі шлях у літературне та офіційне життя, – підсумовує автор книжки. Завдяки йому перед читачем постає красномовна картина формування й розвитку української літературної мови в Галичині. Зі своїм нелегким завданням автор справився на відмінно.

Микола Лесюк збагачує свою монографію списком використаних наукових праць і джерел, яких є аж 359, та іменним покажчиком. У книзі трапляються дрібні друкарські помилки, але їх дуже мало. Слід надіятися, що ця книга-підручник вийде новим і більшим тиражем, бо вона знайомить сучасні покоління українців із працею українських мовознавців у минулому в напрямі розвитку української мови та допомагає їхнім нащадкам зрозуміти наявний стан нашої культури, спонукає до дальшої праці для кращого майбутнього наших нащадків.

м. Скрентон (Пенсильванія, США)